

պատմիչին: Կիրակոս Գէորգը գրած է Սարգիսէն յետոյ և Բարսեղէն առաջ: Սարգիսի և Բարսեղի միջև մօտ մէկ դարու հետաւորութիւն կայ, 1089-1180: Այդ երկար ժամանակաշրջանին մէջ Գէորգը պիտի զետեղուի ոչ թէ Սարգիսին այլ Բարսեղին մօտ, նկատի ունենալով պատմական այն յիշատակութիւնը ըստ որում ներսէս Շնորհալի՝ Ս. Սարգսի վկայաբանութեան հայերէն թարգմանութիւնը կատարած է Հաղբատի Գէորգ Եպիսկոպոսին խնդրանքով՝ 1158 թուին, և զրկած է իրեն՝ յատուկ նամակով (Ստփերք, ԺԶ. էջ 1-53: Յովսէփեան, Յիշատակարանք Զեռագրաց, էջ 371-2):

Հաղբատի արձանագրութեանց մէջ Գէորգի անունը մէկ անգամ միայն կը տեսնուի, իր տապանաքարին վրայ (թ. 166), և այն առանց թուականի: Յարգելի Հեղինակը յիշեալ տապանագիրը վերագրած է ԺԱ. դարուն, ինչ որ ճիշդ չէ մեր տեսութեամբ: Նոյն անթուական տապանագրին հիման վրայ աէր Գէորգ համարուած է Հաղբատի առաջնորդ (թ. 14), ԺԳ. դարուն, որ դարձեալ ուղիղ չէ: Գէորգ Եպիսկոպոսը իրրեւ Հաղբատի առաջնորդ պիտի գրուի ԺԲ. դարուն (թկ. 1158):

2. — Յովնանեկ Եպիսկոպոս (1261-1288), հայրը Գրիգոր Դովեան, մայրը Մամբան: Այս Յովհաննէսին շրջանին պատկանող և թուական կրող արձանագրութիւններէն հաք յարգելի Հեղինակը իրրեւ ԺԳ. դարի անթուական արձանագրութիւններ գրած է նաեւ 23 արձանագրութեանց թիւերը. անոնց մէջէն մեր կարծիքով 13 հաւանք կը վերաբերին այս Յովհաննէսի շրջանին. ասոնք են, թիւ 6, 7, 26, 27, 28, 29, 33, 34, 55, 56, 57, 82 և 94: Այսպէս կը կարծենք նկատի ունենալով վերոյիշեալ արձանագրութեանց ոճական նմանութիւնը յայտնի թուական ունեցող և այս Յովհաննէսին շրջանին պատկանող արձանագրութեանց հետ:

Հաղբատի առաջնորդական գաւազանին կազմութեան ինչպէս նաեւ ուրիշ մէկ երկու նիւթերու կ'արժէ առանձին անգագագանալ յառաջիկային:

Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ

THE RUPENIDES, HETHUMIDES AND LUSIGNANS (The Structure of the Armeno-Cilician Dynasties). By Count W. H. Rüdt-Collenberg. Calouste Gulbenkian Foundation Armenian Library, Lisbon, 1963.

Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Հայկական Մատենաշարէն անցեալ տարի լոյս տեսան երկու հատորներ, The Rupenides, Hethumides and Lusignans և The Armenians in the Byzantine Empire, որոնք մեծ նպաստ մը կը բերեն հայկական պատմութեան և հայագիտութեան:

Առաջինը, կոմս Ռուսթ-Քօլլէնպէրկի հեղինակութեամբ, յաջող փորձ մըն է Կիլիկեան Թագաւորութեան երեք գլխաւոր Տուներուն (Ռուբինեաններ, Հեթումեաններ և Լուսինեաններ) ծննդաբանութիւնը ընկելու. ձեռնարկ մը՝ որուն պակասը մեծապէս զգալի էր ցարդ և որ յատուկ կերպով կը բացատրէ վերոյիշեալ Տուներուն արեւակցական բազմաթիւ կապերը և նկարագիրը:

Գիրքը, տասնութ մեծագիր տախտակներով-ցոյց կու տայ ամուսնութիւններու միջոցաւ Ռուբինեաններու և Հեթումեաններու՝ (Լամբրոնի Տէրեր և Արքայական Տուն) Բիւզանդական, Լատինական, Կիպրական, Մոնկոլ-թաթարական և այլ ժողովուրդներու հետ հաստատած յարաբերութիւնները: Իսկ բազմաթիւ այլ տախտակներով հեղինակը փորձ մը կ'ընէ վիճակագրական մանրամասն նիւթեր օգտագործելով՝ Հայկական Կիլիկիոյ իշխանական Տուններուն և իշխանազուններուն մասին ծանօթութիւններ առնու:

Այսպէս օրինակ, ծննդաբանական տախտակով մը (էջ 17) ցոյց կը տրուի գլխաւոր երկու Տուներուն՝ Ռուբինեաններուն և Հեթումեաններուն միջև հաստատուած արեւակցական կապը. ասիկա կը պատահի ամուսնութեամբը Ստեփանէի (Ռուբինեան) և Ռիթայի (Հեթումեան), 1175ական թուականներուն, և կը կրկնուի Զապէլի (1219-1252) և Հեթում Ա.ի (1226-1269) ամուսնութեամբ:

Կիլիկեան պատմութեան նկարագրին մասին ցայտուն գաղափար մը կու տայ

հետեւեալ տախտակը, որ կը ներկայացնէ դաւադրութեամբ, ոճրային նպատակներով կամ բանտի մէջ սպաննուած իշխանազուններու թիւը.

որով կամ բանտի մէջ սպաննուած իշխանազուններու թիւը.

ԸՆՏԱՆԻՔ	ԵՐԶԱՆ	ԳՈՒՄԱՐ ԱՆԴԱՄԱՆԵՐՈՒ	ՍՊԱՆՆՈՒԱԾՆԵՐ
ՌՈՒԲԻՆԵԱՆՆԵՐ	1070 — 1218	32	15
ՀԵԹՈՒՄԵԱՆՆԵՐ (Լամբոն)	1070 — 1300	69	5
ՀԵԹՈՒՄԵԱՆՆԵՐ (Արայական Տաւ)	1226 — 1373	85	12
ԼՈՒՍԻՆԵԱՆՆԵՐ	1300 — 1375	15	7

Կը տեսնուի որ 201 անձերու վրայ 33ը սպաննուած են, այսինքն 19 առ հարիւրը, ինչ որ բաւական խօսուի պատկեր մըն է տիրող պայմաններուն և բարքերուն:

Հետաքրքրական է նմանապէս նշել թէ Ռուբինեաններէն զան և՛ կը բարձրանան կամ որպէս «Տէր Լերանց» կ'իշխեն տասնմէկ անձեր 140 տարուան շրջանի մը վրայ, Հեթումեաններէն՝ տասնհինգ անձեր 145 տարուան վրայ, մինչ Լուսինեաններ կ'իշխեն հազիւ երեք տարի: Բայց 1187-1289 շրջանին, այսինքն դար մը ամբողջ, կը թագաւորեն երեք անձեր միայն — Լևոն Ա. (1187-1219), Զապէլ և Հեթում Ա. (1219-1270) և Լևոն Բ. (1270-1289): Հետեւորդ մնացեալ քսանեօթ անձերու իշխանութիւնը կը բաժնուի երկու հարիւր տարիներու վրայ:

Ու տակաւին, ազգաբանական և վիճակագրական մանրամասն տախտակներով կը բացատրուին Հայկական Կիլիկիոյ թագունիներուն և իշխանունիներուն կապերը օտար Տաւներու հետ, անոնց կեանքի զանազան հանգամանքները և վերջնական ճակատագիրը: Փոքրիկ ուսումնասիրութիւն մը յատկացուած է Հայկական Կիլիկիոյ գիւնանշաններուն, մինչ հայ թէ օտար ազգիւրներու ընդարձակ ցանկ մը որոշապէս անգնահատելի կը դարձնէ հա-

տարը պատմաբաններուն և Հայկական Կիլիկիոյ պատմութեամբ զբաղողներուն համար:

Սակայն, անկախ գրքին հետաքրքրականութենէն և մեծ արժէքէն, հեղինակը երբեմն կ'ընէ հակասական և ճշմարտութեան չհամապատասխանող դատումներ և հաստատումներ: Այսպէս, Հայ իշխաններու քաղաքական հակումները ցոյց տուող տախտակի մը մէջ (էջ 38) ազգային շնչաւած ձգտումներ ունեցող միայն մէկ Ռուբինեան իշխան կը գտնուի, մինչ նոյն ժամանակաշրջանին համար՝ տասներեք անձեր բրօ-Բիւզանդական, վեց անձեր բրօ-Լատին և տասնչորս անձեր ալ բրօ-Մահմետական հակումներուն ինչ նման դասակարգում մը առ նուազն թէական կրնայ ըլլալ, որովհետեւ Հայկական Կիլիկիոյ պատմութեան մէջ Ռուբինեաններու իշխանութիւնը ամենէն աւելի ազգային գիծ և նկարագիր ունեցող շրջանն է:

Այս և նման հատորներու երեւումը մեծապէս պիտի նպաստէ Հայկական Պատմութիւնը օտարներուն ծանօթացնելու աշխատանքին, և այդ իսկ պատճառաւ շնորհաւորելի է Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւնը՝ որ կը հովանաւորէ ու կը հրատարակէ զանոնք:

Ա. Գ.